

MEVLÂNÂ'YA GÖRE VARLIK VE İNSAN HAYATI KAVRAMI I*

Rahman MOSHTAGH MEHR**

Çev. Kadir TURGUT***

Özet

Varlık ve hayat kavramı, görenin ufkuyla doğrudan irtibatlıdır. Görme ufku geniş olanın varlık ve hayattan anladığı da o kadar geniş ve yüce olacaktır. Sıradan insanların anladığının aksine, Mevlânâ'ya göre varlık bu hissedilen dünyadan ibaret değildir. Bilakis gerçek varlık Mevlânâ'nın "adem" dediği 'gayb âlemi' ve 'mutlak varlık'tır. Gayb âlemi varlık ve hayatın, bütün güzellik ve manevi zevklerin kaynağıdır. İnsanın, dünya hayatından önce bir ruhani hayatı vardı. Dünya hayatında da bütün gayreti o ruhani hayata geri dönebilmek içindir. Hayat kavramı da varlık kavramına bağlı olarak genişlemektedir. Mevlânâ'ya göre insan hayatı, bu dünyadan önce gaybda başlamış, dünyadan sonra da aynı şekilde gaybda devam edecektir. Bu nedenle ölüm, hayatın son noktası değil, bilakis yeni bir doğuş ve yeni bir başlangıçtır. Kıyamet de insan hayatının devamının nasıl olacağını belirleyecektir.

Allah, varlık ve hayattan tamamen ayrı olmayan gizli bir hakikattir ve görünen varlıklar onun varlığının bir yansıması ve iradesinin gereğidir.

İnsan da denizden ayrı kalan bir damla gibi Allah'tan uzakta kendini yalnız ve garip hissetmekte, tekrar kendi ilahi aslına dönmeyi arzulamaktadır. Bu nedenle onun Allah'la irtibatı korku ve ümitle yapılan kullukla değil, sevgi ve ibadetledir.

Anahtar Kelimeler: Varlık, Hayat, Mevlânâ, İnsan, Allah

Abstract

The perception of existence and life is directly related to the observer's horizons. One who has broader horizons will have a broader

and more elevated perception of existence and life. In contrast to the perception of ordinary people, according to Mevlânâ, existence is not limited to the physical world. Real existence is the 'other world' or the 'absolute existence' named "adem" by Mevlânâ. The Other World is the source of life and existence as well as all grace and spiritual pleasures. Man had a spiritual life prior to material life. All his striving in the material world is for returning to that spiritual life. The perception of life is also broadened in line with the perception of existence. According to Mevlânâ, human life began in the other world before this world and it will likewise continue in there after this world. Because of this, death is a rebirth and a new start rather than the end point of life. Endtime, in turn, is the determinant of human life's future condition.

God is a concealed reality that is not at all separate from life and existence and all physical entities are a reflection of His existence and the consequence of His authority.

Human being, like a drop of water separated from the sea, feels lonely and desolate and wishes to return to his divine self. For this reason, his relation with God is one of love and worship rather than one of submission with expectation and fear.

Keywords: Existence, Life, Mevlânâ, human, God

Giriş

Geçmiş yüzyıllara ait İslami devir İran'ının geniş ve gelişmeye açık kültüründen kalan manevi eserler arasında ince nükteler, ilginç düşünceler, orijinal hayaller, tasavvufi incelemeler ve tecrübeler içermesi bakımından Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Dîvân'ı ile yarışacak pek az eser bulunur.

Mesnevî, Mevlânâ'dan önceki asrın felsefe, kelam, fıkıh, hadis, tefsir ve özellikle tasavvuf eserlerinde ele alınan önemli meseleleri içermektedir. Ayrıca muhatabı için yepyeni olan yahut daha öncekinden başka bir bakış açısıyla işlenen konuları içermektedir.

Bu bakımdan Mesnevî ve Dîvân-ı Kebir bambaşka bir eserdir. Okuyucunun tasavvurunun aksine, Mevlânâ'nın gazelleri, musiki, vezin, estetik unsurlar, duygusallığı artıran olağanüstü duygular ve coşkuyla birlikte içerik olarak da oldukça zengin ve çeşitlidir. Öyle ki bu konuların fihristini hazırlamak Mevlânâ araştırmaları alanında başlı başına ve gerekli bir iştir.

* "مفهوم هستی و حیات آدمی از دیدگاه مولوی", Armağan-i Behâristân c. 1 (Nâme-i Meânî), Tahrân, Kitâbhâne-i Meclis, 1383, s. 531-574. Bu makale yazarın katkılarıyla çevrilmiştir.

** Doç. Dr., Azarbaycan Terbiyet Moellim Üniversitesi, İran.

*** Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı ABD.

Bu iki eserde işlenen çeşitli konulardan en önemli ve esaslılarından biri de 'varlık' ve 'hayat' kavramı ile bunların insanların gözündeki türlü türlü algılarıdır. Mevlânâ'nın 'varlık' ve 'hayatın hakikati' hakkındaki algısı ve izahı o kadar ilginç ve şaşırtıcıdır ki araştırmacıda araştırma ve merak mecal bırakmıyor, onu, tasavvufi idrak ve tecrübelerine dair hislerini hissedip ortak olmaya çağırıyor.

Biz bu araştırmamızda bir makale çapında Mesnevî ve Dîvân-ı Kebîr'den alınan örneklerle Mevlânâ'nın 'varlık' ve 'hayat' hakkındaki kanaatlerini açıklamaya çalışacağız.

I. 'Varlık' Âlemiyle Bakış ve Anlayış Arasındaki İlişki

Herkesin dünyasının genişliği kendi görüş ve bilinç düzeyine göre. Mevlânâ, bu kanaatini, te'vilcileri 'ayın yarılması' hadisesi konusunda eleştirdiği bir temsilinden sonra ifade ediyor. Bir merkebin idrarı içindeki yaprak üstünde yüzen bir sinek, kendini genişçe bir denizde büyük bir gemiyi maharetle yürüten bir kaptan zannediyor. Mevlânâ'nın hoş deyişle:

عالمش چندان بود کش بیش است چشم چندین، بحر همچندینش است

Görüştü ne kadarsa dünyası da o kadar; böyle gözü denizi de böyledir
(Mesnevî 1/1087)

Mevlânâ'nın eserlerinde insanın 'görüş ve kavrayışı' ile bunun dünya görüşü ve inanca etkisini çokça tekrarlaması Mevlânâ'nın bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

Mevlânâ'ya göre "İnsan görüştür, gerisi kabuktur";¹ bu nedenle yalnızca bilinç ve kavrayışla insan hayvandan ayrılabilir ve bir insan bir başkasından üstün sayılabilir. Hatta meleklerin insanlara üstünlüğü de bilgisi sebebiyledir.² Zira veliler³ ve peygamberler⁴ de bundan dolayı insanları irşat etmeye ve rehberliğe layık olmuşlardır.

İnsanların birçoğunun görüş alanı duyularıyla sınırlıdır. Doğal olarak bu insanlar duyu ötesindeki alanlardan haber veremezler. Onlar toprağı görebilirler, ancak toprağı alıp her tarafa saçan rüzgârı göremezler.⁵

İnsanın inançları görüş ve anlayışına göre olduğu gibi eylemleri de kavrayış ve bilgisine göredir:

فرع دید آمد عمل بی هیچ شك پس نباشد مردم الا مردمك

Şüphesiz görüş asıl ve amel onun fer'idir, öyleyse insan gözbebeğinden başka bir şey değildir.

(Mesnevî 1/1679)

Mevlânâ'nın 'varlık' ve 'hayat' hakkındaki algısı ve yorumu da kendi deyişle derin metafizik "Allâhî"⁶ kavrayışı ve farklı bakış açısıyla ilgilidir.

II. Mevlânâ'ya Göre 'Varlık' Kavramı

1. Gayb Âlemi (Adem)

Doğal olarak sıradan insanlar ve fen bilimleri bilginleri, hatta bazı filozoflar için gerçek dünya, birçok özelliği bakımından maddi dünyadır. Zira insanın doğduğu yer ve hayatının beşiği olan dünya ilk bakışta kolayca duyularla idrak edilir. Görüş ve bilişlerinin çoğu ya da hepsi de burayla ilgilidir. Fakat bu sorunun cevabını tasavvufi metinlerde, özellikle de Mevlânâ'da aradığımızda başka bir bakış açısıyla ve izahla karşılaşırız.

Mutasavvıfın asıl ve yakîn dünyası, gayb dünyasıdır. Kuran, buna iman etmeyi salih kimselerin özelliklerinden saymakta,⁷ bu dünyayı "gaybu's-semâvâti ve'l-arz" (yerin ve göklerin görülmeyen, hissedilmeyen boyutları)⁸ olarak ifade etmektedir. 'Gayb' kelimesi bazen çoğul olarak kullanılmış, Kuran tercüme ve tefsirlerinde çoğunlukla sırlar ve gizlilikler olarak açıklanmıştır. Ancak bununla birden çok gayb âleminin varlığına da işaret edilmiş olabilir.

Mevlânâ, bu âlemi, 'emr' âlemi, sıfat âlemi, can âlemi, gayb âlemi, varlık âlemi ve başka isimlerle ifade ediyor; ancak bunun için kullandığı ilginç tabir 'adem'dir, ki bu anlamda kullanımı kendisine mahsustur. Söz konusu 'varlık', Mevlânâ'nın 'yokluk' kavramına karşılık açık bir denizde canlarımızın talihsiz balıklar gibi takıldıkları bir tuzak⁹ yahut rüzgârın kucağındaki bir saman çöpüdür.¹⁰ Bu âlem, ölüm, 'yokluk' ve karanlık âlemdir, o ise hayat, varlık ve aydınlık âlemi.¹¹ Bu âlem kavga ve kıtlık elinde oyuncak ve 'ümit ve korku' diyarındır; o âlem ise huzur ve devamlılık sığınağıdır.¹² Gerçekte varlık, gayb ve kifayet âleminin ateşinden çıkan bir duman¹³ ve tertemiz can denizi üzerindeki köpüktür.¹⁴ Bu teşbih ve temsillerin inceliği, bu âlemin varlığın gerçeğini bizden gizlemesine karşılık o âlemin esiri olduğunu göstermektedir. Bu esirlik, şairin bakış açısıyla coşku ve aşka teslimiyet olarak da tabir edilebilir.

هیچ قراری نبود بر سر دریا کف را زانکه قرارش ندهد جنبش موج مددی
Denizdeki köpüğü dalgalar bırakmaz ki yerinde dursun
(Dîvân 5/2454)

2. Gayb Âlemi (Adem) İle Can ve Gönül Âlemi Arasındaki İlişki

Mevlânâ, uyku ve rüyayı gaybı görme deneyimi olarak telakki ediyor ve gayb kavramını anlatmak için sık sık rüyayı örnek veriyor. Aynı zamanda bu deneyimin veliler ve seçkinler için uyku anına özgü olmayıp, onların yüreğinin sürekli arınma sonucunda ayna özelliği kazanmış olduklarını, gayb âleminin onca enginliği ve hayret verici haliyle buraya yansıdığını ve bundaki gizli celal ve cemali görmenin onlar için mümkün olduğunu hatırlatıyor. Bu var yansıma hali o dereceye varır ki sūfinin gönül gaybıyla ayniyet bulur ve enginlikte onu da geçer.¹⁵

Bu nedenle Mevlânâ'nın tabiriyle –bütün perdeleri açmış olan- gönül gaybın bir başka muadilidir. Gönül ve duyu dünyası arasındaki ilişki, bahsettiğimiz gayb ve görünen varlık arasındaki ilişki gibidir. “Bu dünya bir küp su gibidir, gönülse akarsu gibi”, “bu dünya hücredir, gönül görkemli bir şehir”, “bunca âlem paradan değersiz bir döküntüdür, iç âlemse maden”.¹⁶ Buna binaen dış dünya resim ve hayaldir, “huzur yeri” ise gönüldür.¹⁷ Görünüşe aldanan kimseler fer'i aslın yerine koymuşlardır ve gafilce onunla eğlenmektedirler.¹⁸ Onlar, yağmurun saf suyunu göremeyip saçaklardan akan suyu içenler gibidirler.¹⁹

Bazen Mevlânâ gönül yahut can yerine, akıl ya da akl-ı küll tabirini kullanıyor ve tertemiz can ile akl-ı külden aynı şekilde bahsediyor.²⁰

تا چه عالمهاست در سودای عقل تا چه با پهناست این دریای عقل!
صورت ما اندرین بحر عذاب می دود چون کاسه‌ها بر روی آب
عقل پنهان است و ظاهر آدمی صورت ما موج و یا از وی نمی

*Aklın sevdasında ne alemler var, akıl deryası ne kadar engindir
Görüntümüz bu tatlı denizde yüzmektedir, su üstünde tas gibi*

Aklı saklıdır, insansa aşikâr, görüntümüz onun bir dalgası yahut ondan bir rutubetidir

(Mesnevî 1/1109 ve sonrası)

3. Gayb ve Madde Âlemi İlişkisi

a. Gayb: Varlığın Kaynağı

Ab-1 hayat, gayb pınarından akmakta ve varlığın görüntülerine hayat bahsettikten sonra oraya tekrar dönmektedir. Bu süreci genellikle ‘oluş-bozuluş’ şeklinde tabir edilir ve duyuşal örneği insanın doğumu ve ölümü, doğanın baharı ve güzüdür. Ancak Mevlânâ'ya göre ‘eski ve yeni’ nin sırayla gidiş gelişini değişim ve yenileşmesine hâkim olan hız bakımından sürekli ve kesintisiz görünmektedir, zira varlığın tezahürü her an yenilenmektedir. Kelam ve tasavvuf temeline dayanan bu inanç, Mevlânâ'nın düşüncesinde ve şiirinde coşkun ve şairane bir hal alır.²¹

چیست نشانی آنک هست جهان دگر نوشدن حالها، رفتن این کهنه‌هاست
نوز کجا می‌رسد؟ کهنه کجا می‌رود؟ گرنه و رای نظر، عالم بی منتهاست
عالم چون آب جو بسته نماید و لیک می‌رود و می‌رسد نونو، این از کجاست؟

Bir başka alemin varlığının nişanesi nedir, ahvalin yenilenmesi, eskilerin kaybolmasıdır

Nerden geliyor yeni, eski nereye gider? Yoksa görülenin ötesinde sonsuz bir alem yok mudur?

Alem akarsu gibi bütün görünür ancak, gider gelir yeniden, nereden bu?
(Dîvân 1/462)

Dîvân-ı Şems'teki bahar ve güz üzerine olan şiirler, her yönüyle başlı başına incelemeye değerdir. Bahar ve güz Mevlânâ'da gaybın kaynağını hatırlatmak, okuyucunun dikkatini bütün görünenlerin aslı olan görünmeyen âleme ve eşyanın hakikatini ve künhünü düşünmeye çekmek için birer bahane oluvermiştir.²²

بیا که نور سماوات، خاک را آراست شکوفه، نور حق است و درخت چون مشکات
جهان پر از خضر سبزپوش دانی چیست؟ که جوش کرد ز خاک و درخت، آب حیات

زلامکان برسیده است حور، سوی مکان ز بی جهت برسیده است خلد، سوی جهات

*Gel, göklerin nuru yeri süsledi, gonca Hakk'ın nurudur, ağaçlar ışınları
Yeşile bürünen âlem nedir biliyor musun? Topraktan, ağaçtan fişkırtan
hayat suyunu*

*Lâmekân'dan geldi huriler, mekana, yön olmayan yerlerden geldi
ebediyyet her tarafa*

(Dîvân 1/472)

Mevlânâ'nın baharı anlatan beyitlerindeki canlı tasvirlerde güller, Gayb Türkistanından gelip toprak su Hindistanına yerleşen, baharın ve yazın sona ermesiyle yavaş yavaş gayb evlerine doğru hareket edecek olan güzellere benzetilmiştir.²³ Bu devamlı gidiş geliş, sūfî şairi 'ayn ve gayb' hakkında düşünmeye itmiştir. Mevlânâ varlık âlemini baharda dolup kışın boşalan ve gayb ambarından tekrar dulduruluncaya kadar boş bekleyen bir ölçek olarak görmektedir. Artık çimen güzellerinin, bağa bahçeye dönmesini beklemeyiz, görülmeyen varlık ve celal ambarının aslına ulaşmaya çalışır.²⁴

هر چه در پستی است آمد از علا چشم را سوی بلندی نه هلا

*Her ne varsa aşağıda, yukarıdan geldi, bırak bunları gözünü yücelere dik
(Mesnevî 2/1974)*

چشم را ای چاره جو در لامکان هین بنه چون چشم کشته سوی جان

این جهان از بی جهت پیدا شده است که ز بی جایی، جهان را جا شده است

باز گرد از هست سوی نیستی طالب ربّی و ربّانیستی

جای دخل است این عدم از وی مرم جای خرج است این وجود بیش و کم

کارگاه صنع حق چون نیستی است پس برون کارگه بی قیمتی است

*Ey çare arayan, ölü gözünü canına nasıl dikerse sen de öyle gözünü
lâmekâna dik*

*Bu dünya yön­süz âlemden var olmuştur, dünyanın mekânı lâmekândan
gelmiştir*

Varlıktan yokluğa doğru dön, Rabb'i ve rabbânîyi ara

*Yokluk varlık hazinesidir, ondan kaçma, bu kısıtlı varlık ise harcama
yeridir*

Hakk'ın yaratma yeri 'yokluk'tur, oradan başka yerde değer yoktur

(Mesnevî 2/686 ve sonrası)

b. Gayb: Canın Semâvî Vatanı

Ruhun madde ve his aleminde yabancılığı ve gaybta ve dünyadaki hayatın her anında yaşanan insan varlığının iki boyutu, yani ilahi can ve toprak beden arasında arasındaki çekişmeyle ilgisi Mevlânâ'nın felsefi-tasavvufî düşüncesinin temellerinden sayılır. Şüphesiz Mevlânâ'nın Mesnevî'siyle gazellerinin beyitlerinin beşte biri beden ve canın aslının farklılığını, ruhun ilahi ve gaybi kaynağını, maddi dünyada duyulan ruha ni yabancılıktan kaynaklanan heyecan ve hisleri anlatmaya ayrılmıştır.

Mesnevî hikâyelerinin büyük bir bölümü canın semavi aslını anlatmaktadır. Can, can denizinden ayrı kalmış olan balık yahut ördek veya avcılarının tuzağına ve kafese tıkilan bir kuş veyahut semavi sarayından sürülüp dünya kuyusuna hapsedilen bir prenestir.²⁵

Bu felsefi-tasavvufî ilkenin bıktırarak kadar çok tekrarlanması, Mevlânâ'nın düşüncesinin diğer ilkeleri gibi bilim ve eğitim amaçlarına ulaşılması içindir. Bu tekrar tekrar hatırlatmalar, insanın kendini bilip vatanını tanıması, kendini buralı sanmaması, vuslat ve vatanına kavuşmaktan geri durmaması içindir.

Bu dünyayla ilgili olan toprak beden, pençelerini yeryüzüne geçirmiş, canın yeryüzüne olan bağılıklarını daha da artırmaya ve asıl vatanını düşünmekten alıkoymaya çalışmaktadır.²⁶ Bu kargaşa ya iradi bir ölümle son bulur,²⁷ ya tabii ölüm dalgası beklemekte olan canı maddi dünya sahilinden alıp çeker, bir gün canı beden hapsinden kurtarır. Aslında aldığımız her nefeste özgürlüğümüze bir adım daha yaklaşmaktayız.²⁸ Ancak 'arif'in can kulağıyla dinlediği nidalar onu 'sergisi gökyüzü olan bir bahçeye ve saraya' çağırılmaktadır.

آمد ندا از آسمان، جان را که باز آ الصلا جان گفت: ای نادى خوش اهلاً و سهلاً مرحبا

ای نادره مهمان ما، بردی قرار از جان ما آخر کجا می خوانی ام؟ گفتا: برون از جان و جا

تو جان جان افزاستی، آخر ز شهر ماستی دل بر غریبی می نهی، این کی بود شرط وفا

Gökten bir nida geldi cana "gel hadi, essalat" diye, Can dedi ki: ey güzel seslenen, merhabalar, hoş geldin

Ey benzersiz misafir, canımız yerinde duramaz oldu sayende, beni nereye çağırıyorsun? Dedi ki: canın ve mekanın dışına

Sen cana can katansın, nihayet bizim memleketimizdensin, gönlünü gurbete bağlamışsın, bu vefaya uyar mı?

(Dîvân 1/174)

Bu içli hitap, arifin gönlündeki dünya gurbetinde kalışın kederini artırır ve gözünde dünya hapsinin bağlarını çözecek olan ölümü kabul edilebilir gösterir.

میل روحت چون سوی بالا بود در تزايد مرجعت آنجا بود

Ruhun yukarıyı istiyor, nihayet oraya döneceksin

(Mesnevî 2/1814)

c. Gayb: Güzelliklerin ve Ruhani Zevklerin Kaynağı

Maddî âlem ve hisler dünyası cismani zevklerin kaynağıdır ve cisim de ona bağlılığı nedeniyle kendi güzelliklerini onda arar. Velilerin tarif edilmez güzelliklerinin kaynağı da Allah'ın zatına bağlı olan gayb ve gaybla var olan enginlik, huzur, sonsuz ferahlık, ebedi hayat ve mutlak mutluluktur. Allah erlerinin dünyaya önem vermeyişlerinin sırrı, öbür dünyanın zevklerine alışmalarındadır.²⁹

می رسدم بادهء تو ز آسمان منت هر شیره فشاریم نیست

Senin şarabın yeter bana, üzüm ezenlere ve onların şaraplarına ihtiyacım yok

(Dîvân, 1/506)

Tasavvufî şiirde bir gelenek haline gelen gaybi güzelliklerin badeye benzetilmesi, maddî olmaması sebebiyledir. Zira alışılmadık güzellikler de diğer tasavvufî kavramlar ve hakikatler gibi şahsi tecrübeyle kavranabilir, rayiç dilin imkân ve yöntemlerinin yardımıyla bunu anlatmak yetersiz ve eksik kalacaktır.

هر ذره خاک ما را آورد در علالات از بس که ریخت جرعه، بر خاک ما ز بالا

چون شیشه صاف گشته از جام حق تعالی سینه شکاف گشته، دل عشق باف گشته

Yukarıdan üzerimize yudum yudum o kadar şarap döktü ki, toprağımızın her zerresinin narası göğe çıktı

Göğüs yarıldı, gönül aşk dokudu, Hak Teâlâ'nın şarabıyla yüreğimiz cam gibi tertemiz oldu

(Dîvân 1/185)

4. Gayb ile İrtibat Yolları

a. Uyku ve Rüya, Herkes İçin Gayb Tecrübesi

Gaybı yahut –Mevlânâ'nın deyişiyle- yokluğun geniş sahasını anlatmak, tasavvufun diğer temel kavramları gibi tasavvufî hakikatlere ve anlamlara aşına olmayan zihinler için oldukça zordur. Mevlânâ bu konuda da başka konularda olduğu gibi muhataplarının bildiği deneyimlerden yararlanmıştı.

Toplumun farklı sınıfları, rüya görmek deneyiminde ortaktır. Günlük sıkıntı ve üzüntülerinden uzak, hatta fizik kanunlarından bağımsız, rüya âleminin anlatılmaz zevklerine ulaşamadıklarını görmüş ve üzülmüşlerdir. Mevlânâ, Mesnevî'de çeşitli konularda rüyadan ve rüyanın tasavvufî tecrübeyle ilişkisinden bahsetmiştir, biz bunlara işaret etmekle yetineceğiz.

Geceleri, can kuşu ten tuzağından kurtulur ve zihin defteri günlük çizilerden, sözlerden arınır. Uykuda, ne esirler acı duyar, mahpusluk hisseder, ne sultanlar padişahlık yaparlar. Herkes menfaatten, hayalden, hesaptan uzak, eşsiz bir sahradadırlar, Allah can kuşlarını geri çağırıp sıradan hayata sokuncaya dek.³⁰

Uyku halinin tekrar tekrar hatırlatılması, genellikle arifin ruhani coşku ve kendinden geçme halini anlatmak içindir. Bu, Mevlânâ'ya kendi deneyim ve bulgularını aktarmak ve muhatabını bu ruhi güce nail olmanın ilk basamağı olan nefis tezkiyesine çağırma için bir fırsat sunmaktadır.

b. Kendinden Geçme ve Sûfiyane Arayış Halleri

Dediğimiz gibi Mevlânâ'da rüyanın ele alınması, tasavvufî coşku ve tecrübe için zorunludur. Zahirî duyuların esiri olan can kalakalmışken -uykuda olduğu gibi- Hakk Teâlâ'nın iradesine yüklenir, yorgunluk, sıkıntı, acı bir

tarafıta kalır. Şu halde veliler, Ashab-ı Kehf gibidir, Allah nasıl isterse öyle yapar onları. Yalnızca uykuda bu deneyimi yaşayan halkın genelinin aksine “Rüya evliyanın mülküdür”; her ne zaman isterse gayb penceresini kendine açar. Velilerin halleri şöyledir:

مرغ آبی غرق دریای عسل عین ایوبی شراب و مغتسل

که بدو ایوب از پا تا به فرق پاک شد از رنجهها چون نور شرق

Ördekler gibi Eyüb'ün içilen ve yıkanılan çeşmesine benzeyen bal denizine dalmışlardır

Bu çeşmeyle Eyüp baştan aşağı dertlerden kurtulmuştu

(Mesnevî 1/2096-7)

Bu deneyimleri yaşamak, gönül ehlinin olağanüstü olayları kabulünü kolaylaştırmaktadır. Her ikisi de hamile olan Yahya peygamberin annesi ve Hz. Meryem bir birlerinden uzakta, karınlarında taşıdıkları bebeklerin secdelerinden haber veriyorlardı. Mevlânâ, böyle bir iddianın, maddi ilişkilerle mahpus insanlar için zor olduğunu düşünerek, muhtemel itiraza şöyle cevap veriyor:

این بدانند کان که اهل خاطر است غایب آفاق او را حاضر است

پیش مریم حاضر آید در نظر مادر یحیی که دور است از بصر

دیدها بسته ببیند دوست را چون مشبک کرده باشد پوست را

Bunu, her şey gözünün önünde hazır olan gönül ehli bilir

Gözden irak olan Yahya'nın annesi, Meryem'in gözünün önündeydi

Teni göz göz olmuşsa, gözleri bağhyken de dostu görür,

(Mesnevî 2/3602 ve sonrası)

Benlik zindanından ve maddiyata bağılıktan kurtulma imkânını arif için peygamberlere iman ve ilahi aşka gönül verme sağlamaktadır. Bunlar da bir hakikatin iki farklı yorumudur, her ikisi de kulu gayba ve Allah'a bağlar.

5. Varlık ve Allah İlişkisi

a. Varlık Perdesinin Ardındaki İrade

تا به یزدان که الیه المنتهی دست شد بالای دست، این تا کجا

جمله دریاها چو سیلی پیش آن کان، یکی دریاست بی غور و کران

*Büyüğün de büyüğü var, nereye kadar bu, İlahi son olan Allah'a kadar
Ki o uçsuz bucaksız bir okyanus ve bütün denizler onun yanında sel gibidir*

(Mesnevî 3/967-8)

Allah'ın varlık âlemiyle en açık ilişkisi, yaratıcılık ilişkisidir. Allah, dünyanın ve bütün gizli açık varlıkların yaratıcısıdır. Bizler bu apaçık meseleyi izaha ihtiyaç duymayacağımızdan, Mevlânâ'nın ele alıp vurguladığı diğer ilişkiler üzerinde duracağız.

Varlık âlemi, kadere ve ilahi iradeye tabidir. Ağaç yaprağından gezegenlere kadar hiçbir şey onun irade ve tasarrufu dışında değildir. Onun gizli eli, yol alan varlık kervanına rehberlik etmekte, tabiat olaylarını ortaya çıkarmakta, her birini ilahi hikmetin tayin ettiği maksat ve maksuda yöneltmektedir.

Bu ilişkinin en bariz temsili ve sembolü rüzgâr ve topraktır; bu temsil Mevlânâ'nın eserlerinde tekrar tekrar geçmektedir. Varlık âlemi, savrulan toz ve ilahi irade de onda gizli olan rüzgâr gibidir, tozu toprağı her yana çevirir, döker ve saçar.

شقه ی علم عالم، هر چند که میرقصد چشم تو علم ببند، جان تو هوا داند

Âlemin bayrağı ne kadar salınsa da, gözüün bayrak görür ama için bunu sallayanın rüzgâr olduğunu bilir

(Dîvân 2/616)

b. Ma'bûd ve Ma'sûk ilişkisi

İnsan ve Allah arasındaki âbid ve âşık ilişkisi, şairane ve arifane bakış açısıyla ortaya çıkmakta ve Mevlânâ da bundan en ileri noktada yararlanmaktadır. Gönül ehli arifin gözünden tabiat baştanbaşa canlı, bilinçli ve kemal peşindedir. Dünyada amaçsız ve hedefsiz hiçbir şey yoktur. Gönül ehli nezdinde gün gibi açıktır ki yalnızca dile gelen Mescid-i Nebi'deki Hannane sütunu, peygambere şahadet eden Ebu Cehil'in elindeki taş değil, – ki bunlar Hz. Peygamber'in mucizelerinden sayılır- bütün varlıklar, sesleri sıradan kulaklara ulaşmasa da canlı, bilinçli ve idrak kapasitesine sahiptirler.

نطق آب و نطق خاک و نطق دل هست محسوس حواسِ اهل دل
فلسفی کو منکر حنّانه است از حواسِ اولیا بیگانه است

*Suyun, toprağın, gönülün dile gelmesini, gönül ehli duyar
Hannane'nin konuştuğunu inkâr eden felsefeci, evliyanın duyularından habersizdir.*

(Mesnevî 1/3279)

Ve bunlar aynı şekilde mümin ve muvahhit kullar kadar, hatta daha da ileri derecede Allah'a itaat halindedirler; insanların Hakk'a itaatteki yetersizliğini ayıplarlar:

بی خبر با ما و با حق با خبر خاک و آب و باد و نار با شرر
بی خبر از حق و ز چندین نذیر ما به عکس آن، ز غیر حق خبیر
کند شد ز آمیز حیوان حمله‌شان لاجرم «اشفقن منها» جمله‌شان
کو بود با خلق حییّ با حق موات گفته بیزاریم جمله زین حیات

*Toprak, su, rüzgâr ve ateş bizi tanımaz ama Hakk'ı bilir
Bizse aksine, başkalarını biliriz, Hakk'ı ve elçilerini bilmeyiz
Şüphesiz hepsi "korktu", emanet yükünü çekememekten
"Halkla diri, Hakk ile ölü olan bu hayattan usandık" dedi*

(Mesnevî 2/2370)

Ağaçlar, yeşil dilleri ve topraktan uzanan elleriyle sır ifşa ederler; Guguk kuşu, akşamki yiyeceğini hazır görmeden Allah'a şükreder. Bülbül, leylek de Allah'ı tesbih ve zikir eder.

بر درختان شکر گویان برگ و شاخ که زهی ملک و زهی عرصهء فراخ
بلبلان گرد شکوفه ی پرگره که از آنچه می خوری، ما را بده

*Ağaçlardaki dallar yapraklar şükreder, ne güzel yer, ne ferah âlem diye
Bülbüller, yumuk goncanın etrafında, sen ne yiyorsan bize de ver derler*

(Mesnevî 5/2561-2)

Aşk, ibadetten üstündür. Bu nedenle Kuran'da defalarca kainatın zikrettiğinden bahsedilmiş fakat aşık oluşundan bahsedilmemiştir. Daha önce de

dediğimiz gibi arif için dış dünya, gönül dünyasının yansımasıdır. Mevlânâ'nın bütün varlıkları Allah aşkıyla coşmuş, sarhoş, zikir ve sema halinde görmesi beklenmeyen bir şey değildir.

Zerreden göğe kadar Hakk güneşinin aşkıyla şarap içerler, raks ederler. Zerrelere, Hakk'ın sırlarına hamiledirler; dönüşleri, doğum sancısından ötürüdür. "Ene'l-Hakk" diyen bir tek Bağdat pazarını inleyen Hallâc değildi. Bilakis varlıkların, atomların "Ene'l-Hakk" çılgınlıklarının yankısı âlemin ufuklarında çınlamakta, aşına kulaklara ulaşmaktadır. Gül O'nun aşkıyla yakasını yırtıp âşık sûfi sema eylemektedir:

تا که در آمد به باغ، چهرهء گلنار تو آه که چه سوز افکند در دل گل، نار تو
دود دل لاله‌ها، زاتش جان رنگ تو پشت بنفشه به خم از کشش بار تو
بر مثل زاهدان جمله چمن خشک بود مستک و سرسبز گشت از لب خمار تو

*Senin kırmızı nar gibi yüzün gelince bağa, senin ateşin gülün gönülünü nasıl da yakar
Lalelerin dumani, senin can renkli ateşindendir, menekşenin sırtı senin yükünü taşımaktan kamburdur
Zahitler gibi bütün çimenler kupkuruymuştu, senin şarapçı dudağınla sarhoş ve yemyeşil oldu*

(Divân 5/2242)

Dünya aşkla doludur, ama üzerinde hiçbir âşıklık alameti –yüz sarılığı- görülüyor. Âlemde yükselen her ses Allah'ın sesidir; zira âlem körkütük aşık gibi kendinden geçmiş, kendini maşukunda fani kılmıştır; onun iradesinden başka işi yoktur:

این آسمان گر نیستی سرگشته و عاشق چو ما زین گردش او سیر آملی گفتمی بسستم چند چند
عالم چو سرنایی و او در هر شکافش می‌دمد هر ناله‌ای دارد یقین زان دولب چون قند قند
می‌بین که چون در می‌دهد در هر گلی در هر دلی حاجت دهد عشقی دهد کافغان بر آرد از گزند

*Bu gökyüzü bizim gibi âşık olmasaydı, bu dönüşten usanmıştı çoktan artık yeter demişti
Âlem ney gibidir, her bir deliğinden çıkan nale O'nun dudaklarından şekerlenmiştir*

Bak ki nasıl her gönle her toprağa üfler, aşka gelir, feryâd ederler
(Dîvân 2/532)

c. Tecelli İlişkisi

Tasavvufî bakış açısıyla -özellikle de Mevlânâ'nın- asıl ve hakiki olanın mana âlemi olduğunu, görünen âlemin öneminin de bu saklı manadan ne kadar nasip aldığına bağlı olduğunu söylemiştik. Allah Teâlâ da varlık düzeninin en başında bulunur, hatta varlığın ve hakikatin kendisidir, görünüş kayboluş da onun varlığının parıltısıyla olur. Aynı zamanda Allah varlık âleminin yaratıcısı, yürütücüsü ve eğiticisidir; hayat, cemal, nur, güzellik, çekicilik ve maşukluğun da kaynağıdır. Bu yönüyle âlem baştanbaşa Tur dağı gibi Allah'ın tecelli yeridir. Buna göre maddî dünya, altı yüzlü bir aynadır. Her yüzünde Hakk'ın cemalinin nuru görülür. Her ne tarafa baksan onun varlığının alametleri görünür. Her görüntünün içinde, onun mutluluğunun, güzelliğinin ve çekiciliğinin kaynağı olan bir mana ve hakikat gizlidir. Bu mana olmadan görünenler soluk ve cansız resimlerden başka bir şey değildir.

Her güzellikten anlayan ve zevk sahibi her insanın gözünden tabiat baharda cennet gibi mutlu, süslü ve çekiciyse de Mevlânâ bu güzelliği başka türlü görmektedir. Her yaprak, her ağaç yokluktan bize semavi ekinlerden haber veren bir peygamberdir. Servi boylu güzeli bağda kırdı seyretmek de varlığın parçalarına can vermiş, kıyametler koparmıştır. Böyle arifane bakış, arifi varlık âlemine ve cemalin görüntülerine bağlamaktadır.

Notlar:

1- Bkz.

Admi دید است؛ باقی گوشت و پوست هر چه چشمش دیده است، آن چیز اوست

İnsan gözdür, kalanı et ve deri, gözü neyi görürse varlığı odur
(Mesnevî 1/1406); ayrıca bkz. Mesnevî 6/148 ve sonrası.

2- Bkz.

جان نباشد جز خبر در آزمون هر که را افزون خبر، جاننش فزون
از چه؟ زان رو که فزون دارد خبر جان ما از جان حیوان بیشتر

پس فزون از جان ما جان ملک کو منزّه شد ز حسّ مشترك
وز ملک، جان خداوندان دل باشد افزون، تو تحیر را بهل

Can, tecrübelerle sabittir ki bilmekten ibarettir. Kim, daha fazla haberdarsa daha ziyade canlıdır.

Bizim canımız hayvanlarınkinden daha üstündür, neden? Çünkü daha fazla biliyoruz.

Melekler de hiss-i müşterek olmaması hasebiyle bizden üstündür.

Gönül ehlinin canlarıysa meleklerin canlarından üstündür, şaşırma sakın!

(Mesnevî 2/3325 ve sonrası)

3- Bkz.

عقل تو همچون شتربان، تو شتر می‌کشاند هر طرف در حکم مر

عقل عقل اند اولیا و عقلها بر مثال اشتران تا انتها

چه قلاوز و چه اشتربان، بیاب دیده‌ای کان دیده بیند آفتاب

Senin aklın deveci gibidir, sen de deve. İsteddiği yere çeker götürür Veliler, akılların akıldır, akıllar da develer gibidir zincirin son halkasına dek

Bırak deveyi deveciyi, güneşi gören gözü bul da ona bak!

Mesnevî 1/2496

4- Bkz.

هر پیمبر در میان امتان همچنین تا مخلصی می‌خواندشان

کز فلک راه برون شو دیده بود در نظر چون مردمک پیچیده بود

مردمش چون مردمک دیدند خرد در بزرگی مردمک کس ره نبرد

Her peygamber ümmetini böyle bir kurtuluşa davet etti

Her ne kadar görünüşte küçükse de felekten kurtuluş yolu gözdü

İnsanlar gözbebeğini küçük gördüler, ama büyüklükte kimse gözbebeğini geçemedi.

Mesnevî 1/1002 ve sonrası

5- Bkz.

خاک همچون آلتی در دست باد بادرا دان عالی و عالی نژاد
چشم خاکی را به خاک افتد نظر باد بین چشمی بود نوعی دگر

*Toprağı rüzgârın elindeki bir alet gibi, rüzgârı da yüce bil
Topraktan olan göz topağa bakar, rüzgârı gören göz başka türdür*
Mesnevî 2/1283-4

6- Bkz.

روح را تأثیر، آگاهی بود هر که را این بیش، «اللّٰهی» بود

Ruha etki eden şuurdur, bu kimde fazlaysa 'Allahî' olur
Mesnevî 6/150

7- Bkz. *Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kalarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.*

(Bakara/2-3)

8- Bkz. *Allah şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi.* (Bakara/33)

9- Bkz.

این عدم، دریا و ما ماهی و هستی همچو دام ذوق دریا کی شناسد هر که در دام او افتاد

Yokluk deniz, biz balık, varlık da tuzak. Denizin zevkini nasıl tatsın tuzağa düşen?

Dîvân 2/734

10- Bkz. (7)

که وجود چو کاه است پیش باد عدم کدام کوه که او را عدم چو که نبود

Varlık dağı yokluk rüzgarının önünde saman gibidir, ...

Dîvân 2/950

11- Bkz.

گفت موسی این جهان مردن است آن جهان انگیز کانیجا روشن است
این فناجا چون «جهان بود» نیست بازگشت عاریت بس سود نیست

Mûsâ dedi ki "Bu dünya ölümlü dünya, sen onu o dünyada dirilt orası daha aydınlık! Bu fena dünyası varlık yeri değil, o zaman ödünç dönüşün faydası ne?"

Mesnevî 3/3392-3

آن جهان چون ذره ذره زنده اند نکته دان اند و سخن گوینده اند
در جهان مرده شان آرام نیست کاین علف جز لایق انعام نیست

*O alemin her zerresi diridir, her bir zerresi sözden anlar söz dinler.
Ölümlü dünyada kalmazlar onlar, bu otlar hayvana layıktır ancak*
Mesnevî 5/3591 ve sonrası

12- Bkz.

قحط و جذب و صلح و جنگ از افتنان همچنین دان جمله احوال جهان
زین دو جانها موطن خوف و رجاست این جهان با این دو پر اندر هواست
هرچه آنجا رفت، بی تلوین شده است ...کان جهان همچون نمکسار آمده است

*Dünyanın hallerini de böyle bil, kıtlık, kusur, savaş, barış
Bu dünya bu iki kanatla havalanır, bu iki can yeri korku ve ümittir
Bu dünya tuzla gibidir, oraya giren her şey kaybolur*
Mesnevî 6/1852 ve sonrası

13- Bkz.

هستی ز غیب رسته، بر غیب پرده بسته و آن غیب همچو آتش در پرده های دودی

Varlık yokluktan bitmiş, gaybın önüne perde olmuştur. O gayb da sis perdesinin ardındaki ateştir.

Dîvân 6/2949

14- Bkz.

عالم جان بحر صفا، صورت و قالب کف او بحر صفا را بنگر، چنگ در این کف چه زدی

Can âlemi safa denizidir, suret ve kalıp da onun zemini. Safa denizine bak, elini ne vurursun zeminine?

Dîvân 5/2454

15- Bkz.

در فراخی عرصه آن پاك جان تنگ آمد عرصه هفت آسمان

گفت پیغمبر که حق فرموده است من ننگم هیچ در بالا و پست

در زمین و آسمان و عرش نیز من ننگم این یقین دان ای عزیز!

در دل مؤمن بگنجم ای عجب گر مرا جویی در آن دلها طلب

O temiz ruhun sahası karşısında yedi kat gök daracık kaldı.

Peygamber dedi ki "Hak, ben aşağıya yukarıya, yere göğe, hatta arşa sığmam"

Bil aziz, "Mü'minin gönlüne sığarım, beni ararsan orda ara"

Mesnevî 1/2652 ve sonrası

Bir kutsi hadise işaretir. Bkz. Bedüzzemân Furûzanfer, Ehâdîs-i Mesnevî, 3. bs. Tahran, Emir Kebîr, 1363, s. 26. Hadisin Farsça tasavvufî metinlerde geçen diğer şekilleri için bkz. Bâkır Sadrmîyâ, Ferheng-i Me'sûrât-i Mutûn-i İrfânî, Tahran, Surûş, 1380, s. 415-431.

16- Bkz. Dîvân 4/1940.

17- Bkz.

این بهار و باغ بیرون، عکس باغ باطن است

Bu bahar ve dış bahçe, içteki bahçenin resmidir.

Dîvân 4/1940.

گام در صحرای دل باید نهاد زان که در صحرای گل نبود گشاد

ایمن آباد است دل، ای دوستان چشمه‌ها و گلستان در گلستان

Gönül ovasına ayak basmak gerek, toprak sahrasında ferahlık yok. Dostlar, gönül emniyet yeridir, pınarlar vardır orda güllük gülistanlıktır.

Mesnevî 3/515-6.

چه عروسی است در جان که جهان ز عکس رویش چو دودست نو عروسان تر و پرنگار بادا

Nasıl bir gelin var candaki dünya yüzünün aksıyla

Dîvân 1/ Gazel 166.

18- Bkz.

باغها و میوه‌ها اندر دل است عکس لطف آن بر این آب و گل است

جمله مغروران بر این عکس آمده برگمانی کاین بود جتتکده

می‌گیرند از اصول باغها بر خیالی می‌کنند آن لاغها

Bahçeler ve meyveler gönüldedir, onların aksi vurmıştır suya toprağa

Aldananlar cennet sanarak buraya gelmişlerdir

Asıl bağlardan kaçıp buraya gelip hayalle eğlenirler

Mesnevî 4/1365.

19- Bkz.

دل تو مثال بام است و حواس ناودانها تو ز بام آب می‌خور که چو ناودان نماند

Gönlün dam gibidir, duyular da saçak, sen saçak oluğu gibi görünen damdan su içiyorsun sen

Dîvân 2/7729.

20- Bkz.

کل عالم صورت عقل کل است

Bütün âlem, akl-ı küllün suretidir.

Mesnevî 4/32059.

21- Bkz.

صورت از بی صورتی آمد برون باز شد کائا الیه راجعون
 پس تو را هر لحظه مرگ و رجعتی است مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
 ...هر نفس نو می شود دنیا و ما بی خبر از نوشدن اندر بقا
Suret, suretsizlikten çıktı ve tekrar oraya döndü. Zira "biz ona döneceğiz".
Sen her an ölüp dirilmedesin, Mustafa dünya bir saattir buyurmuştur.
Her neferse dünya ve biz yenileniriz, fakat biz durduğumuz yerde bundan habersiziz
 Mesnevî 1/1441 ve sonrası.

بر عدمها چون ندارد چشم و گوش چون فسون خواند همی آید به جوش
 از فسونِ او عدمها زود زود خوش معلق می زند سوی وجود
 باز بر موجود افسونی چو خواند زو دو اسبه در عدم موجود راند
Allah kör sağır yokluklara efsun okuyunca coşarak gelirler
O'nun efsunuyla varlığa doğru çarçabuk takla atarak gelirler
Sonra varlığa bir efsun okuyunca varlığı çift atla yokluğa sürer
 Mesnevî 1/1448.

22- Buna ilaveten, tabiatın kıyametinden ilhamla kıyametin anlatılması da Mevlânâ'nın baharı anlatan şiirlerinde tekrarlanan mazmunlardandır.

23- Bkz.

ز ترکستان آن دنیا بنه ترکان زیبارو به هندستان آب و گل به امر شهریار آمد
 بین کان لک لک گویا بر آمد بر سر منبر که ای یاران آن کاره، صلا که وقت کار آمد
O dünyanın Türkistan'ından güzel yüzlü Türkler, sultanın emriyle toprak su Hindistan'ına geldi
Bak, şu konuşan leylek minbere çıktı ve "ey o işi bekleyen dostlar, işin vakti geldi" diye sala verdi.
 Dîvân 2/580. Ayrıca bkz. Dîvân 2/579, 3/1386.

33- Bkz.

بی برگی بستان بین کامد دی دیوانه خوبان چمن رفتند از باغ سوی خانه
 کی باشد کاین مستان آیند سوی بستان سرسبز و خوش و حیران رقصان شده مستانه
 ز انبار تهی گردد پر گردد پیمانه آن عالم انبار است وین عالم پیمانه
 پیمانه چو شد خالی، ز انبار بیاید جست ز انبار نهران کانجا پوسیده نشد دانه
Deli güz geldi, çıplak bahçeyi gör, çimen güzelleri bahçeden eve gittiler
Hiç bu mestler bostana ne zaman gelir, hayran, kendinden geçip dansederek
Ambarlar boşalır ve ölçekler dolar, o dünya ambardır bu âlem ölçek
Ölçek boşalınca ambarı aramalı, tahılın saklanmadığı gizli ambarı
 Dîvân 5/2320.

تا بدانی در عدم خورشیدهاست وانچه اینجا آفتاب، آنجاسهاست
 ... پس خزانه صنع حق باشد عدم که بر آرد زو عطاها دم به دم

Bilki yoklukta güneşler vardır, buradaki güneş orda yıldızdır
Yokluk Hakk'ın sanatının deposudur, ondan her an ihsanlar çıkarır
 Mesnevî 5/1017.

Ayrıca bkz. (Mesnevî 1/1894, 1/2034-42, 2/1941-60.)

25. Canım gayb kaynağına dair Mevlânâ'nın eserlerindeki temsiller sayısızdır. Burada birini nakletmekle yetiniyoruz:

ناگاه در افتادم زان قصر و سراپرده در قعر چنین چاهی ناخورده و نابرده
Birden o saraydan düştüm böyle bir çukura nasipsiz bir halde
 Dîvân 5/2303.

من باز شکارم جان، در بند مدارم جان زین بیش نمی باشم چون جغد به ویرانه
 من دانه افلاکم یک چند در این خاکم چون عدل بهار آمد سرسبز شود دانه
Ben şahinim, can avlarım, viranedeki baykuştan başka bir şey değilim
Ben bir felek tohumu, biraz bu topraktayım, baharın adaleti gelince bu tohum yeşerecek
 Dîvân 5/2319.

26- Bkz.

جان ز هجر عرش اندر فاقه‌اي تن ز عشق خار بن چون ناچه‌اي
جان گشاید سوی بالا بالها در زده تن در زمین چنگالها

Senin canın da arşın ayrılığı yüzünden sıkıntıda, teninse diken sevdasıyla deveye dönmüş. Can yükseklere kanatlanmakta, beden elleriyle yere yapışmakta.

Mesnevî 4/1545.

Ayrıca bkz. Mesnevî 3/4434 ve sonrası

27- Bkz.

جان بسی کندی و اندر پرده‌اي زان که مردن اصل بُد ناورده‌اي
تا نمیری نیست جان کندن تمام بی کمال نردبان نایی به بام
...تا نمیری گشت جان کندن دراز مات شو در صبح، ای شمع طراز
تا نگشتند اختران ما نهان دان که پنهان است خورشید جهان
...بی حجابت باید آن ای ذولباب مرگ را بگزین و بردرآن حجاب
نه چنان مرگی که در گوری روی مرگ تبدیلی که در نوری روی

Çok can çekiştin ama hala perdelisin, asıl olan ölümdü yapmadın.

Ölmeden bitmez can çekişme, merdiveni bitirmeden dama çıkamazsın.

Ölmediğin müddetçe uzar bu can çekişme, ey Tiraz mumu, sabah vakti sön, öl.

Yıldızlarımız gizlenmedikçe can güneşi, bil ki saklı kalacak.

Ferasetli, perdesiz olmak gerektir ey ölümü seç, yırt perdeyi.

Fakat mezara gideceğin ölümü değil, nura gideceğin ölümü.

Mesnevî 6/723 ve sonrası.

28- Bkz.

وین نفس جانهای ما را همچنان اندک اندک دزد از حبس جهان
تا الیه یصعد اطیابُ الکلم صاعداً مِنَّا الی حیثُ عَلِم

*Bu nefes canlarımızı böyle yavaş yavaş dünya hapisanesinden çıkarır
Sözlerin temizleri, bizden çıkararak ona, kimsenin bilmediği yere kadar
yükseleir*

Mesnevî 1/881 ve sonrası.

29- Bkz.

انبیا زان زین خوشی بیرون شدند که سرشته در خوشی حق بدند

زان که جانشان، آن خوشی را دیده بود این خوشیها پیششان بازی نمود

*Peygamberler bu yüzden o güzellikten çıktılar, Hakk'ın güzelliğinde bir
macun gibiydiler. Canları o güzelliği gördüğünden bu güzellikler
yanlarında oyun gibi kaldı*

Mesnevî 5/3588-9.

Ayrıca bkz. Mesnevî 2/2454 ve sonrası; Dîvân 6/2949.

30- Mesnevî 1/388 ve sonrası.

Kaynakça

- Furûzanfer, Bediüzzemân, **Ehâdîs-i Mesnevî**, 3. bs. Tahran, Emir Kebîr, 1363.
- Furûzanfer, Bediüzzemân, **Şerh-i Mesnevi-yi Şerîf**, 1. Defter 2. Cüz, 7. bs., Tahran, İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1373.
- Halîfe Abdülkerîm, **İrfân-i Movlevî**, çev. Ahmed Muhammedî ve Ahmed Mîr Alâyî, 4. bs. Tahran, İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1375.
- Halîfe Abdülkerîm, **Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî**, çev. Abdülhuseyn Âzereng, Tahran, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1365.
- Humâyî, Celâluddîn, **Movlevî Çî Mî-gûyed**, c. 2, 7. bs, Tahran, Neşr-i Humâ, 1369.
- Movlevî (Mevlânâ), Celâleddîn Muhammed Belhî, **Kulliyât-i Şems yâ Dîvân-i Kebîr**, haz. Bediüzzemân Furûzanfer, 3. bs. Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1363.

Movlevî (Mevlânâ), Celâleddîn Muhammed Belhî, **Mesnevi-yi Ma'nevî**, haz. R. Nicholson ve Nasrullah Purcevâdî, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1363.

Sadrniyâ, Bâkır, **Ferheng-i Me'sûrât-i Mutûn-i İrfânî**, Tahran, Surûş, 1380.

Schimmel, Annemarie, **Şukûh-i Şems: Seyrî der Âsâr ve Efkar-i Mevlânâ**, çev. Hasan Lâhûtî, Tahran, İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1367.

Seccâdî, Seyyid Ca'fer, **Ferheng-i Lugat, Istulâhât ve Tâ'birât-i İrfânî**, Tahran, İntişârât-i Tuhûrî, 1370.